

# ***BIBLICUM ŚLĄSKIE***

## KURS WPROWADZAJĄCY

### **Wykład V – Przekłady Biblii**

#### **Tłumaczenia Biblii- odpowiedź na nową sytuację językową wierzących**

Pismo Święte powstało w trzech językach. Stary Testament utrwalono w większości w języku hebrajskim, kilka fragmentów powstało po aramejsku (urywki Dn, Ezd, Rdz, Jr) a siedem ksiąg po grecku (Tb, Jdt, Ba, Mdr, Syr, 1-2 Mch). Nowy Testament spisano w popularnym języku greckim w tzw. grece *koine*. Kiedy kolejne pokolenia Żydów, a także wyznawców Chrystusa zaczęły tracić zdolność czytania Biblii oryginale pojawiła się konieczność przekładu ksiąg świętych na języki dla nich zrozumiałe. Nowe sytuacje językowe w jakich znalazły się wspólnoty zarówno żydowskie, jak i chrześcijańskie doprowadziły do powstania przekładów aramejskich, greckich, łacińskich oraz na języki nowożytne.

#### **Zjawisko targumizmu.**

Targum to aramejski przekład Pisma Świętego - Biblia aramejska. Początki tego tłumaczenia sięgają czasów powrotu z niewoli babilońskiej- VI/V wiek przed Chr. Wtedy to okazało się, że znaczna liczba Żydów zatraciła na wygnaniu swobodę posługiwania się językiem hebrajskim i przejęła język aramejski. Stało się widoczne, że hebrajski, w którym spisano Biblię to język święty, właściwy liturgii w synagodze, natomiast aramejskim to język codzienny. Ocaleni z deportacji potrzebowali więc przełożenia ksiąg na aramejski. Tłumaczeń tych dokonywano w synagodze podczas liturgii, tak jak to przedstawia Księga Nehemiasza (Ne 8). Najpierw odczytywano trzy, cztery zdania biblijnego tekstu w oryginale, po nim następowało jego tłumaczenie na aramejski. Nie był to jednak przekład dosłowny, lecz parafraza tekstu z wyjaśnieniem jego przesłania. Cechą targumów był ich ustny charakter. Początkowo nie wolno było ich zapisywać. W ten sposób zaznaczano odrębność tekstu oryginalnego i jego komentarza. Troszczono się, nikt nie pomylił słowa Bożego z jego tłumaczeniem. Najbardziej znane, z czasem utrwalone na piśmie, aramejskie wersje tekstów biblijnych to *Targum Onkelosa do Pięcioksięgu* i *Targum Janatana do zbioru Proroków*. Doniosłość zjawiska targumizmu polega na fakcie, że tłumaczenia te rozpoczęły w historii Pisma Świętego nowy etap: to, co jako tekst święty zostało przekazane i zapisane w mowie hebrajskiej, po raz pierwszy zostało wyrażone i podane w innym języku. Targumy są też świadectwem żydowskiego wyjaśniania i rozumienia tekstu biblijnego.

## ***Septuaginta* – Biblia grecka**

*Septuaginta* to najstarszy przekład grecki Biblii. Został on od początku zamierzony jako tekst, stąd jest to pierwsze na świecie spisane tłumaczenie Pisma Świętego. Po raz pierwszy też święte treści zostały wyrażone w języku innym niż semicki - w indoeuropejskiej grece. Biblia grecka powstała w północnym Egipcie, w aleksandryjskiej diasporze żydowskiej (tzw. rozproszeniu) w okresie od połowy III do I wieku przed Chrystusem. Przekład ten wymusiła sytuacja językowa Żydów, którzy na skutek życia na obczyźnie i kontaktu z kulturą helleńską odeszli od rodzimej mowy hebrajskiej i aramejskiej na rzecz języka greckiego. Chcąc więc ocalić tradycje ojców i uchronić się od wynarodowienia potrzebowali Biblii po grecku.

Nazwa *Septuaginta* (gr. siedemdziesiąt), inaczej *Biblia Siedemdziesiąciu* (LXX) nawiązuje do okoliczności powstania tego tłumaczenia, przedstawionych w *Liście Arysteasa*. Według niej przekładu dokonało siedemdziesiąciu dwóch żydowskich uczonych, w ciągu siedemdziesiąciu dwóch dni. Tłumacze przybyli do Egiptu na zaproszenie króla Ptolemeusza II, który pragnął włączyć w księgozbiór biblioteki aleksandryjskiej także święte pisma Żydów. Uczni pracowali odizolowani od świata i siebie nawzajem na wyspie Faros. Gdy ukończyli swe dzieło okazało się, że ich teksty tłumaczenia są identyczne. Fakt ten odebrano jako znak od Boga. Można wyczuć, że historia *Septuaginty* z *Listu Arysteasa* bez wątpienia ma charakter legendy. Jej celem nie było jednak ukazanie procesu powstawania greckiej Biblii, ale przede wszystkim uwiarygodnienie nowego tłumaczenia wobec Żydów i ukazanie, że przekład ten ma taką samą rangę co oryginał. Z całego tego opowiadania można za wiarygodne przyjąć, że przy końcu III wieku przed Chr. wspólnota żydowska w diasporze czytała Torę, pierwszą część Biblii hebrajskiej w spisanej wersji greckiej.

W rzeczywistości geneza greckiego przekładu dokonała się w środowisku liturgii synagoidalnej. Połączenie licznych, tłumaczonych osobno fragmentów ksiąg, dało w konsekwencji przekład grecki Pisma Świętego. Najpierw przetłumaczono Torę, następnie pozostałe zbiory Biblii hebrajskiej, Proroków i Pisma. W przekład ten były zaangażowane różne osoby, przez co styl *Septuaginty* nie jest jednolity. Na końcu, do tłumaczenia dołączono też siedem ksiąg napisanych lub zachowanych po grecku, uznawanych za święte we wspólnocie Żydów aleksandryjskich (Tb, Jud, Ba, Mdr, Syr, 1-2 Mch), a odrzucanych przez rabinów z Palestyny. Porównując *Septuagintę* z Biblią hebrajską okazuje się, że różni je nie tylko ilość ksiąg lecz także tzw. postęp teologiczny. *Septuaginta* nie zawsze jest dosłownym przekładem, czasem parafrazą. Wersja grecka mówi więc więcej niż hebrajski oryginał. Na dwieście lat przed Chrystusem mesjańskie wątki Biblii hebrajskiej zostały w *Septuagincie*

wyostrzone. Ta utrwalona w *Septuagincie*, intuicja Żydów dotycząca rozumienia i objaśniania prorocत्व, pozwala mówić o Biblii greckiej jako o przygotowującej drogę dla ewangelii (tzw. *preparatio evangelica*). Kiedy *Septuaginta* stała się oficjalną Biblią pierwotnego Kościoła utraciła swą rangę w judaizmie i została definitywnie odrzucona. Jako alternatywne dla niej powstały trzy nowe tłumaczenia greckie: Akwili, Teodocjona i Symmacha, jednak żaden a tych przekładów nie uzyskał takiej popularności i szacunku jak *Septuaginta*.

### **Wulgata – łacińska Biblia Hieronima**

Najstynniejszym, choć nie jedynym, przekładem łacińskim Biblii jest dzieło św. Hieronima, zwane Wulgatą. Gdy łacina stała się językiem Cesarstwa Rzymskiego, a w konsekwencji także Kościoła Zachodniego zrodziło się zapotrzebowanie na Biblię łacińską. Pierwszych tłumaczeń łacińskich (*vetus latina*) dokonano w północnej Afryce (*versio afra*) oraz na terenach Europy (*versio itala*) już w II wieku po Chr.. Powstawały one dla potrzeb liturgicznych i miały fragmentaryczny charakter. Dopiero później, łączone w kompletne zbiory utworzyły łaciński przekład Starego i Nowego Testamentu. Tłumaczenia te pochodziły od ludzi o różnym stopniu przygotowania, którzy nie korzystali z jednej wersji tekstu źródłowego, dlatego też cechowały się różną jakością i różnym stopniem wierności oryginałowi.

W IV wieku papież Damazy I postanowił ujednoczyć istniejące starołacińskie wersje Biblii. Zadanie to powierzył swojemu sekretarzowi, wielkiemu znawcy języka łacińskiego i greckiego, św. Hieronimowi z Strydonu. Początkowo, zgodnie z życzeniem papieża, Hieronim skupił się jedynie na uściśleniach i poprawkach istniejących już przekładów łacińskich. Z czasem jednak, odstąpił od tego i postanowił dokonać własnego przekładu Biblii na łacinę, sięgając nie po *Septuagintę* jako podstawę tłumaczenia Starego Testamentu, lecz opierając się na oryginalnych tekstach hebrajskich. Przekład powstawał piętnaście lat w Betlejem (390-405 r.). Hieronim na nowo przetłumaczył wszystkie księgi Starego Testamentu napisane po hebrajsku (tzw. protokanonicznych) oraz dokonał korekty starołacińskich wersji pism Nowego Testamentu. Księgi greckie Starego Testamentu, których Hieronim nie przetłumaczył, zostały dodane do jego przekładu w tłumaczeniu starołacińskim. Z czasem Biblia Hieronima wyparła przekłady starołacińskie i stała się powszechnie przyjętym tłumaczeniem tzw. *Wulgatą* (łac. *vulgata verso*). Na popularność tego przekładu wpłynęła wierność w oddaniu myśli oryginału oraz dobra i piękna łacina. W swoim tłumaczeniu Hieronim wyraźniej niż tekst hebrajski podkreślił osobowy sens prorocत्व mesjańskich Starego Testamentu.

Panowanie łacińskiej Biblii Hieronima w Kościele trwało ponad tysiąc lat. Wraz z orzeczeniem Soboru Trydenckiego w 1546 roku, Wulgata stała się oficjalnym tekstem Biblii w Kościele Katolickim. Została jeszcze solidnie poprawiona w 1592 roku i wydana jako *Wulgata sykstyńsko-klementyńska*. Odtąd ten przekład stał się podstawą wszelkich tłumaczeń katolickich. Powszechne użycie *Wulgaty* w liturgii Kościoła ustało dopiero w II połowie XX wieku wraz z wprowadzeniem przekładów na języki narodowe przez Sobór Watykański II.

### **Biblia w języku polskim**

Rozwój reformacji spowodował pojawienie się przekładów Biblii na języki narodowe, w tym także polskie. W 1599 roku ukazało się polskie tłumaczenie *Wulgaty* dokonane przez jezuitę ks. Jakuba Wujka, zwane *Biblią Wujka*, lub też *Wulgatą Wujka*. Ks. Wujek tłumaczył z łaciny, ale gdzie trzeba było to wspierał się na tekście greckim i hebrajskim. Nie był to pierwszy i jedyny przekład Pisma Świętego na język polski. Przed nim, pojawiły się tłumaczenia znane dziś jako *Psalterz floriański*, (XVI w.), *Psalterz puławski* (XV/XVI w.), *Biblia królowej Zofii* zwana *Biblią Szarospatacką* (XV w.) oraz *Biblia Leopolda* (1561), a także przekłady protestanckie: *Biblia Brzeska* (1563) i *Biblia nieświeska* (1572). Najpopularniejsze protestanckie tłumaczenie Pisma Świętego tzw. *Biblia gdańska* (1632) ukazało się już po wydaniu *Biblii Wujka*. Żaden z tych przekładów ani wcześniejszych, ani późniejszych, do połowy XX wieku, nie przewyższył dzieła ks. Wujka, które ze względu na wierność przekładu i piękno polszczyzny przez czterysta lat stało się dominującym i klasycznym polskim tłumaczeniem tekstów biblijnych. Ks. Wujek nie zadowolił się samym przekładem ale przy trudniejszych do zrozumienia fragmentach dodał komentarz podający właściwą interpretację tekstu. Pod względem językowym tak dobierał słowa i wyrażenia, by oddać sens natchnionego tekstu, a gdy żadne z istniejących sformułowań go nie zadowalało tworzył własne (np. „mężyna” – kobieta).

Po Soborze Watykańskim II na skutek oddalania się codziennej polszczyzny od języka Biblii Wujka, a także na skutek sięgania do tekstów oryginalnych, tłumaczenie to zostało zastąpione tzw. *Biblią Tysiąclecia*.

Współcześnie *Biblia Tysiąclecia* jest najpopularniejszym tłumaczeniem Pisma Świętego w Kościele Katolickim. Jej wartość wynika z faktu, iż jest to pierwszy całościowy przekład ksiąg biblijnych dokonany z języków oryginalnych. Tłumaczenie to jest dziełem zbiorowym biblistów polskich pod redakcją benedyktynów z Tyńca. Zostało ono wydane z okazji tysiąclecia chrztu Polski w 1965 roku. Przekład ten, ciągle udoskonalany, doczekał się już pięciu wydań.

Do języków oryginalnych sięgnęli także tłumacze *Biblii Poznańskiej* (1973-75), wydawanej trzykrotnie z obszernym komentarzem w czterech tomach, ks. bp Kazimierz Romaniuk twórca tzw. *Biblii Warszawsko-Praskiej* (1997), a także autorzy najnowszego przekładu polskiego, zwanego *Biblią Paulińską* (2005). To ostatnie tłumaczenie zostało dokonane z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła. Cechuje je przystępna polszczyzną i oddające aktualny stan badań biblijnych objaśnienia

Obecnie Biblia jako całość, bądź poszczególne fragmenty, jest znana w ponad dwóch tysiącach dwustu językach i dialektach. Żadna księga nie może się równać z Pismem Świętym co do ilości przekładów. Każde z tłumaczeń powstawało w tym samym celu, by ludziom nieznającym hebrajskiego, aramejskiego i greki uprzystępnąć święty tekst. Dzięki tłumaczeniom Bóg przemówił do człowieka w jego ojczystym języku.

ks. dr Tomasz Kusz